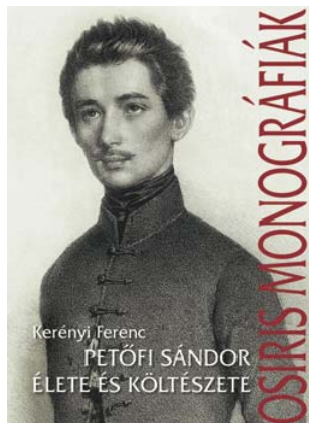

„Mert az maga tűz”

KERÉNYI FERENC: PETŐFI SÁNDOR ÉLETE ÉS KÖLTÉSZE

Osiris Kiadó
Budapest, 2008
540 oldal, 4500 Ft

Élet és költészet

Petőfi Sándor élete és költészete – ez a cím áll Kerényi Ferenc új könyvének fődélén. Ilyen címmel nem monográfia jellegű könyve volt már Kerényinek (életrajzi album képekben, dokumentumokban, 1998); mostani könyvét előkészítő tanulmánya is számos. Most viszont hosszú évek munkájával összeállt, monografikus teljességű pályaképre utal a cím. Jó, hogy napjaink irodalombúvára vállalja ezt a műfajt, élet és költészet szinkron vizsgálatát. Örvedetes akkor is, ha örömnömbbe most szomorúság vegyül: nem sokkal a könyv megjelenése után kaptuk a hírt Kerényi Ferenc haláláról. Legméltoőbban, úgy érzem, könyvének szellemi birtokba vételével emlékezhethetünk meg a tudós tanárról.

Az irodalomtörténet-írás modern – vagy modernnek vélt – képviselői egy idő óta szívesen állítják szembe a költők életét és művészetét, mondva, hogy az életrajzi háttér érdektelen, csak a kész mű és annak művészi hozzáadéka fontos. Ez a fennkölt vélekedés féligazságon alapul; talán a látszatra „szürke” életű, vagy éppen tetteikben, erkölceikben ellentmondásos, de nagy tehetségű költőegéniségek kedvéért találták ki és terjesztették el. Ám a túlzásig vitt „műközpontúság” elvének követői a kiváló művekkel együtt fölfénylő emberi nagyság kivételes példáit is elvetik. Kerényi Ferenc teljességre törekvő könyve hathatós cáfolat erre az álmodern felfogásra.

Kétségtelen, hogy egy költő élete csak akkor érdekes számunkra, ha nagyszerű műveket írt. Ennek fordítottja azonban úgy már nem igaz, hogy volt egyszer egy költő, aki különösen erényes és/vagy érdekes életű ember volt, ezért szükség van rá a köznevelésben, tehát összeszedték és kiadták az írásait, s azóta tanítják verseit az iskolásoknak. Ha művei nem volnának önmagukban is teljes értékű, izgalmas és épületes művészi alkotások, akkor nem törődneink tetteivel, örömeivel-bánatával, azzal, hogy tudós elme volt-e vagy szabadsághős, könyvmolyként élt, vagy az alsószoknyákat lapozgatta szívesebben. Nem érdekelne minket, hogy huszonhat és fél éve alatt Petőfi hányszor tette meg az utat az országban keresztül-kasul gyalogolva vagy szekerezve, nem számolgatnánk, hány szeretőre akadt, melyikük szőke és melyikük barna, és csakugyan olyan borissza volt-e, ahogy ő tüntette föl sokszor önmagát. Nem folya vita másfél évszázad óta arról, hogy a Nemzeti Múzeum nyugati mellvédjén szavalta-e a *Nemzeti Dal* 1848. március 15-én, vagy egyebütt. Azzal a kérdéssel sem igen foglalkoznánk, hogy valóban meghalt-e a fehéregyházi

csatában, vagy a cári felszabadítók magukkal vitték Szibériába – majdnem azt mondtam, a Gulágra. Nem vitatkoznának róla tudós elmék, hogy látnoki módon jósolta-e meg a sorát, vagy csak ráhibázott, hogy a nagy ütközetben leli halálát, ahol a világszabadság harcossai csapnak össze a zsarnoksággal, s imádott felesége nem sokkal azután hűtlenül elveti özvegyi fátylát. Petőfi életét azért írta meg Gyulai Pál, Endrődi Sándor, Ferenczi Zoltán, Hatvany Lajos, Martinkó András és még sok avatott szerző, nyomozói alapossággal, aprólékosan, szinte napról napra és óráról órára, mert a költő megalkotta a *János vitézt*, a *helység kalapácsát*, a *Füstbement tervet*, az *Egy estém otthont*, az *alföldet*, a *világ és ént*, az *Itt állok a rónaközépen*, a *bánat? Egy nagy oceánt*, a *Tiszát*, a *Szabadság, szerelmet*, az *Egy gondolat bánt engemet*, a *Levél Arany Jánoshoz*, a *Szeptember végént*, a *Vasútont*, az *apostolt*, a *Négy napja dörgött az ágyút* és más, hosszan sorolható remekét. És a legrigorózusabb esztéta sem hanyagolhatja el az igazság megcsonkítása nélkül, hogy Petőfi neve nemcsak irodalmi, hanem történelmi név is. Kulcsszerepe volt 1848 márciusában a társadalmi forradalom és a nyílt függetlenségi harc kirobbanásában, majd ezek radikális képviselőjében mindhalálig – s ez okvetlenül visszahat emberi és költői megítélésére, akárcsak a török hódítók elleni honvédő harcot s a keresztény Európa védelmét karddal és tollal egyaránt szolgáló Balassiéra vagy Zrínyi Miklósséra. Bajos dolog lenne úgy tárgyalni a *Nemzeti dal*, a *Megint beszélünk, csak beszélünk, A nemzetgyűléshez*, a *Vörösmartyhoz* vagy a *Forradalom* esztétikumát úgy, mintha nem Magyarország és Európa közös társadalmi eszmélkedése és megmozdulása, az 1848-as forradalmak s egy érlelődő, szabad Magyarország lelke fejeződne ki bennük – s még valami, ami ennél is több. Az a vágy és az a jobbító akarat, ami nemcsak 1848–49 kivételes történelmi pillanatát gyűjtötte lángra, hanem élte ezt a népet ma és a jövődő holnapokban, holnaputánokban is. Kerényi tárgyilagos hangnemben megírt, ötszáz oldalnyi terjedelmében is tömör, szűkszavúnak érezhető munkája mindezt nem fődí el, mert ez az érzésünk ugyanúgy a tények tiszteletéből fakad, mint az ő kutatói és rendszerezői szenvedélye.

Petőfi, Arany, Weöres, Széchenyi, Németh László

Szorosabban vett irodalmi szempontok is fölmerülnek persze a könyvben Petőfi életrajzát illetően. A nemzet géniusztát legjobban kifejező költemények versenyében akár az első helyre is esélyes volna akár csak a tájírása, melyre csakugyan illik az agyoncsépeelt *realista* jelző: a *Hazámban*, a *Távolból*, a *Téli világ*, az *alföld*, a *csárda romjai*, a *Tisza*, a *puszta télen*, a *Kutyakaparó* és a *Kiskunság* (tágabban ezekhez vehetők a tájversnek feltüntetett önarcképek, elmélkedések és politikai programversek is, pl. a *Téli éj*, az *Itt állok a rónaközépen*, az *Utazás az alföldön*, a *Szülföldemen* vagy az *Erdélyben*). A költő huszadik századi reinkarnációjához, József Attila külvárosi, falusi tájírójához ezektől egyenes az út.

Még a saját személyüket tudatosan mellékesnek tartó, sőt, egyéniségüket a művek útjában álló akadálynak tekintő mestereknél sem egészen közömbösek az életrajzi adatok és körülmények – például Weöres Sándornál. Az ő utókorának sem mindegy, hogy hol s miként nevelkedett, milyen tanulmányokat folytatott, mit olvasott, hogyan működött közre hatásosan költőnemzedékének önszerveződésében. Mennyiben volt *vidéki* és mennyiben *fővárosi*, kik támogatták, milyen távol-keleti úton járt szinte gyerekként, milyen tapasztalatokat szerzett a második világháborúról, a vidéki és a fővárosi életről, kikkel barátkozott, milyen volt a fogadtatása szellemi életünk legfőbb köreiben Babbitstól Kosztolányiig, Illyéstől Kodályig és Várkonyi Nándortól, Hamvas Bélától Fülep Lajosig, milyen kritikái

támadások érték – és így tovább. E körülmények nélkül nehezen alkotnánk fogalmat Weöres törekvéseiről és számos verséről, akkor is, ha programszerű közönnyel kezelte a vele történeteket. Azért ő sem vitte túlzásba sztoikus életfelfogását: az igazságra kényes volt, s nem hagyta, hogy meggyőződésével ellentétesen használják fel gondolatait.

Weörest azért emlegetem, mert líránk történetében Petőfivel szemben nem Arany János, hanem ő, Weöres Sándor áll az ellentétes póluson. Petőfi és Arany levelezésében csak a két költő ama közös megállapításának van nyoma, hogy alkatánál fogva Petőfi a *lírai*, Arany pedig az *epikai költő* alaptípusához tartozik. De aztán – tekintettel Arany igen értékes későbbi, különösen öregkori lírájára –, az esztéták, hogy az igazság el ne torzuljon, inkább az *alanyi* (szubjektív) költő – *tárgyias* (objektív) költő megkülönböztetés szerint állították párba kettőjüket (az *objektivitásról* Arany maga is tett említést leveleiben; nem Babits nézeteit vetítem vissza az *objektív líráról*). Weöres Sándor azonban lírikusként a Petőfi-líra lényegébe vágó *egyéniség* fogalmát is kivetette esztétikájából, illetve átéltette: a kozmikus, tetszés szerint bárkire és bármire kiterjeszhető, idő- és térbeli határoktól független, egyetemes *én*-t állított az élettrajzi szempontból behatárolható *én* helyébe. A hazában-emberiségben gondolkodó, s az emberi nagyság ideálját követő és megalkotó Petőfi természetesen csak jellegében, s nem az értékelés szempontjából állítható szembe Weöres Sándorral. Mindkettőjük nyelvteremtő géniusz, a magyarság lelkületét (is) kifejező és a nagyvilág műveltégéhez fölemelő nagymester. Azt sem hanyagolnám el, hogy műveik visszaszálltak a nép ajkára, jobban, mint bárki másé. Folkloristák tanúsítják, hogy dalaikat népdalként éneklék az irodalmi központtól távoli magyar falukban, isten háta mögötti tanyákon. Ez persze csak a tartós népszerűség fokmérője, s Petőfinek jobbadán csak az életképeire, bordalaira és szerelmi dalaira, Weöresnek pedig kizárólag a gyerekdalaira igaz –, mégsem lebecsülendő, akkor sem, ha az óvoda és az iskola, sőt a rádió és a televízió is „besegített”: nem véletlen, hogy mi folklorizálódik, mi válik közkinccsé.

Nézhetjük őket elvontabb esztétikai alapon is, és észrevehetjük, mennyi rokonság van a város és a vidék között ingázó életforma táplálta verseikben,¹ úgyszintén a „tündéralom” ihlette, vagy a parodisztikus és satirikus műveit (például *A helység kalapácsát* vagy az *Okatootáiát*) író Petőfi és Weöres között (gondoljunk csak Weöres *Grandkorn lovagjára*, *Majomországára*). Spontán hasonlóságaiktól most eltekintve, alapvető ellentétük mindegyik előtt az *én* felfogásában s lírai kezelésmódjában rejlik. A harmincéves Arany csupán életkori okokkal s otthonülő természetével magyarázta levelében Petőfinek, hogy ifjú és csupa-tűz költőtársával szemben őneki nem való az alanyi költészet elemi kiáradása, ő csupán a tőle független hősök teremtésére s a lassan hömpölygő elbeszélő költészetre alkalmas. Weöres azonban így szólt önmagához és költőtársaihoz: „Az okosak ajánlják: legyen egyéniséged; / Jó; de ha többre vágyol, legyél egyén-fölötti: / vesd le nagy-költéséged, otromba sárcipódet”. *Ars poeticájában* mintha egyenesen Petőfivel vitatkozna, aki úgy zúdul be Aranyhoz egyik levelében, mint aki csizmástul veti magát hanyatt a baráti ház dikóján. Ez több mint életkori vagy alkati sajátság – következetesen vallott és követett elv. Nem véletlen, hogy Weöres Arany Jánoshoz írt „hódoló” verset (*Hódolat Arany Já-*

¹ Előfordult, hogy Weöres műveiben is követte Petőfit: fiatalkori verse, a *Hazatérés* pl. az *Egy estém otthon* – minden bizonnyal tudatos – „áthallása”. Közös elemzésüket ld. „*Egy szenvedély margójára*” c. tanulmánykötetemben (2004).

nosnak) – Petőfiről csak mint végtelenen romantikus költőről emlékezett meg: *Petőfi hangja – a „Felhők” és „Az őrült” idejéből.*²

Álljunk meg Petőfi e pályaszakaszánál. Kerényi Ferenc egyetértően idézi Horváth Jánost, aki szerint a korábbi bordalok, életképek és szerelmi helyzetdalok után a szalkszentmártoni tél borongása, a *Felhők* ciklus verseinek befelé forduló bölcselkedése alaposan megváltoztatta-kibővítette a költő ars poeticáját (lásd *Dalaim* című, későbbi versét sokszínűségéről³), és közönségét is jócskán átrendezte. Az ilyen pályafordulatok, hangváltások rendre életrajzi tényekből (is) következnek, ahogy a későbbiek egyre inkább történelmiekből (is). A *Felhők* világgyűlölete: szerelmi csalódásokra, a nemesi osztálygóggal való szembesülésre, a polgárosodás vadhajtásaira (pl. Vahot üzleti manipulációira) és a „finoman” gyalázkodó kritikára is visszavezethető, nemcsak a Heine- és Byron-olvasmányokra. De a népdalaiért rajongó falusiakat közömbösen hagyták filozófiai etűdjei és vadromantikus képzeletének robbanásszerű fellángolásai. A *Felhők* – e gyöngébb futamokat és kis terjedelműkben is monumentális darabokat váltogató ciklus – és a körülötte keletkezett, végleteket feszegető verseket viszont már nem a táblabírói kedélyesség s a csapszéknek népének rokonszenve, hanem a formálódó, polgárisodó ízlés emelte magasra. E műveiért a hazai romantika másik nagy *egyénisége*, Széchenyi nevezte őt „fiának” meghatottan. Pedig a tengert sosem látott Petőfi magasra csapó háborgása, fellángoló mizantrópiája, az őt ért szerelmi elutasítások, az ellenséges kritikák és más megaláztatások elleni lázadozása onnét fakadt, ahonnan Széchenyi rémálmai támadtak: abból a mélységből, ahová az elnyomottakat, a kirekesztetteket és a számkivetetteket taszította a feudális nemesi társadalom. Így találkozott az életérzés meg az esztétika síkján az alulról jött plebejus-citoyen világfájdalma a népének felülről adakozó, gondviselő arisztokratáéval. Mindkettőjükénél *egyéniség*, kivételesen érzékeny *lelkialkat*, választott *sors* és emberi *nagyság* dolga volt, hogy ez a szellemi találkozás megtörténjen. Petőfinek megvolt a képessége arra, hogy egy szintén vidékről jött pályatársával, Jókaiival közösen megszervezze új híveit és olvasótáborát, a pesti közönséget.

Korszakolás és egyéb módszertani kérdések

Kerényi Ferenc pontosan érzékelteti, hogy Petőfi roppant sűrű hét-nyolc esztendejét, e nyílegyenes pályát miként tagolják korszakokra a külső körülmények és az ugrásszerű lelki fejlődés állomásai. Rendkívül fontosak lehettek a költő színészi tapasztalatai, folyamatos kapcsolata az irodalmi szövegekkel (nemcsak magyar nyelvűekkel): a színészet valószínű „mozgó akadémia” lehetett a tizennyolc-húszéves fiúnak. Ez a lényeges, nem az, hogy „jó színész” volt-e vagy sem. Hogy milyen fából faragták, az abból derül ki, hogy sem a komisz katonáé, sem a bohém életmódot folytató művész társadalom, sem a csapszék közönsége nem tudta kikezdeni egyéniségét, sőt, még ellenállóbbá tette. Shakespeare volt

² Weöres csak a csupa-kétely és csupa-lemondás Petőfivel azonosul ebben a versében: „Cinege, féreg, ember: egy-kutya, / Mind közös áldozata / A hatalmas dühnek, / Mely, míg megöl, / Utódot csikar ki áldozatából, / Hogy azt is megölje”. A Teremtés e kritikája azonban Petőfinél csak ritka végtel – de főként ezen a szélsőséges ponton találkoztak nézeteik.

³ A *Dalaimban* felsorolt verstípusok közt nemigen ismerünk rá a *Felhők* világgyűlöletet kifejező költeményeire, de az ötödik szakasz refrénje mintha ezekre utalna: „Dalaim, mik ilyenkor teremnek, / Fellegei ábrándos lelkemnek”. Csupán az *ábrándos* jelzőnek mond ellent a ciklus számos darabjának anarchista indulata (pl. *Annyit sem ér az élet...; Ha jőne oly nagy fergeteg...; Vajon mi ér?*).

a vezércsillaga akkor is, amikor verekedős falurosszákat szórakoztatott, széplelkű egyház-fik ömlengéseit hallgatta, és csaplárosnék kegyein állt, hogy kap-e szállást és megvacso-rázhat-e aznap, vagy sem. Ha elgondolkozunk évekig tartó vándorlásain, hamarabb látjuk jól álcázott, versmondó produkciói közben is éberem figyelő szociológusnak, mint mulat-tató garabonciás legénynek. *Szerepjátást* művelt, ahogy Horváth János mondja? – Igen, de szellemi vezető szereppé alakította hamarosan.

Ha valaki elhanyagolja a költők életrajzát, akkor illenék arra a kérdésre is válaszolnia, hogy a költő az életét s egyéniségét állította-e műveinek középpontjába, vagy valami mást. Nem mindegy, hogy eszméit derengő holdfénynek használta csupán a műveiben, vagy pe-dig magasra emelt lámpásnak, netán prométheuszi fáklyának, amely egész életútját meg-világította, és világossággal szolgált az embereknek. Petőfinél az utóbbiról van szó. Eszté-tikai programjából következik, hogy élete és költészete nem választható külön. Nincs is még egy költő, akinek élete és költészete oly szoros egységet alkot, mint az övé. Verseinek történelemformáló szerepe is ritkaság. Rőla végképp nem lehet érvényes pályaképet raj-zolni életének, tetteinek s nem utolsó sorban jellemének ismerete nélkül. A döntéseiben, vállalkozásaiban megnyilvánuló lélek megismerése és megértése segít a versek olvasójá-nak abban, hogy felfogja a művek személyes tartalmát, üzenetét – szépségét, igazságát és emberségét. Kétségtelen, hogy *A négyökrös szekér*, a *Hegyen ülök*, *A csárda romjai*, a *Tündérialom*, az *Arany Lacinak* vagy a *Lennék én folyóvíz* akkor sem hagy az olvasóban hiányérzetet, ha a szerző életrajzának ismerete nélkül szembesül vele. Ámde ha ismeri a költő küzdelmeit, szívós harcait azért, hogy illetékességet szerezzen a szegények és jog-fosztottak, az idegenek hatalom által elnyomottak megszólítására, s fogalmat alkotott ma-gának az életmű egyöntetűségéről, nagy minőségi ugrásokra képesítő belső logikájáról – akkor versélménye egy magasabb fokú szellemi áramlatba kapcsolódik be, és részese lesz annak a nagy közösségi élménynek, amelyben a nagy eposzi hősök, vallásalapítók és szel-lemi vezetők részletetik olvasóikat és követőiket. Akkor az *Apostolt* is a kor szívéből jött remekműnek tartja, mely „a 19. század uralkodó eszméit” illetően (Eötvös József) – uram bocsá’ – még a gyönyörű, súlyos léptű *Toldinál* is valószerűbb. Kerényi Ferenc monográ-fíja ebben a meggyőződésben erősített meg.

Kerényi hagyománytisztelő, de nem konzervatív irodalomtörténész. Tiszteletben tartja a régiek bevált vizsgálódási módszereit, és nem zárkózik el a legújabb kutatási eredmé-nyek elől – kiegyensúlyozottságra törekszik az értelmezésben. Tüzetesen áttekintette a jó-kora könyvtárra rúgó Petőfi-irodalmat, s ha röviden is, minduntalan szembesítette a régi nézeteket a kutatás újabb eredményeivel, és igyekezett kitölteni azt az űrt, amelyet a mar-xista irodalomesztétika ékelt a fokozatos megértés másfél évszázados folyamatába. Valljuk be: a hatalmas könyvtárnyi „Petőfi-irodalom” éppúgy növekvő akadály, mint segítője a tisztázásnak. Hallatlan tájékozottság, minőségérzés, gondos mérlegelés kell ahhoz, hogy a kutató kiszűrje a roppant adathalmazból a fontos és hiteles részleteket.

Amikor a régieket emlegetem, elsősorban a magyar irodalomtörténet-írás első számú tekintélyére, Horváth Jánosra gondolok, aki éppen Petőfi-monográfiájával tette nevét ma-radandóvá az 1920-as évek elején. Kerényi, úgy tetszik, arra törekedett, hogy olyan érvé-nyesen összegező, megbízható és szabatos összefoglalást adjon Petőfiről a huszonegyedik század elején, amilyet az előző évszázadban Horváth János adott. Szükségesnek tartotta persze, hogy az időközben előkerült adatokat és tanulságokat is beépítse a költőről alko-

tott összképünkbe, s a makacs tévedéseket kiszűrje, még a Horváthéit is. Az 1945-től az 1980-as évek végéig terjedő marxista Petőfi-irodalmat kellő kritikával, de árnyaltan szemléli: jól érzékelteti, hogy Révai József, Horváth Márton vagy Forgács László propagandával túlterhelt, és a hazug korszak szellemében „időszerűsítő” marxizmusa nem vehető egy kalap alá a tényekre támaszkodó és számos kutatási eredményt felmutató Pándi Páléval vagy Fekete Sándoréval; ez utóbbiak értékeit mulasztás volna elhallgatni. Figyelmeztető tény azonban, hogy ez a két kutató csak Petőfi pályakezdéséig jutott el színvonalasan megírt pályaképében, illetve életrajzában, alighanem azért, mert a költői életmű esztétikai összetettségét nem tudták – mert nem is tudhatták – egyeztetni a marxista esztétika me-rev rendszerével. (Ugyan mit mondhatott volna Révai vagy Horváth Márton, de akár Pándi Pál is a *százszorszeg égi szabadságról*? A Kádár börtönét belülről ismerő Fekete Sándornak már inkább lehetett róla fogalma.) Pándi az 1844-gyel félben maradt pályakép folytatása helyett sorozatosan megírt tanulmányaiban arra fordította le nem becsülhető képességeit, hogy Petőfiről egy korát megelőző *kriptokommunista* bizonyítványát állítsa ki. Fekete Sándor pedig a hetvenes évek közepétől egészen a rendszerváltásig úgy lobogtatta a költő arcképét, mint akinek már nem a művei a fontosak, csak az „evangéliuma”. Bár – mint metaforát – nem tartom túlzásnak ezt a messianisztikus utalást, jobb lett volna, ha a publicista a kultusz szolgálata helyett inkább folytatja megkezdett tudományos munkáját. Mert ő mondta ki először – még valamikor a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján –, hogy egy szó sem igaz abból, amit Révai állított, hogy tudniillik Petőfi eszméit „valóra váltotta” az 1948-tól bekövetkezett „szocialista átalakulás”. És ha csak kerülgette is, érezni lehetett, hogy nemcsak a demokrácia, hanem a függetlenség hiányára is gondol. Hiányérzeteit úgy mondta ki, hogy a Kádár-kor ideológusai se nagyon bízzák el magukat attól, hogy felhagytak Sztálin kultuszával. Kár, hogy az igen tehetséges Fekete Sándor odahagyta a hetvenes évek derekáig tanúsított bátorságát.

A Petőfi-recepció szolgálatában jobban helytállt egy ugyancsak undorító kurzus idején a mérsékelt konzervatív Horváth János, vagy a szellemtörténeti alapon ítélkező, ám esszéírói érzékenysége révén feladatához felnövő Szerb Antal. Vagy az életet és a művet ugyancsak szoros egységben láttató, Petőfivel sokban kongeniális költő, Illyés Gyula. És nagy mértékben még valaki, akinek nevét Kerényi tanár úr – sajnálatomra – meg sem említi: Németh László. A lélektanilag átvilágítható egyéniséget, az eszmetörténeti szerepet és a művek modern kornak szóló üzenetét egyaránt magas szinten értelmező, s Petőfit az 1937 utáni idők Márciusi Frontjának szellemében, de attól függetlenül is meggyőzően aktualizáló Németh Lászlóról beszélek.⁴ „...a változatos élet, akármilyen változatos is, csak holt anyag, ha hozzá nem ér valami, ami az életnél is nagyobb” – mondta ki az egyik lehetséges kulcsmondatot Petőfiről már 1927-ben. „Írást és életet itt nem lehet megkülönböztetni, nem azért, mert az élet benne van az írásban, hanem mert együtt készül vele” – világította meg még jobban véleményét 1934-ben. Petőfi lelkületét s a belőle kicsapó eszmei lángolást nem tudom, látta-e úgy valaki, mint ő. „Ugyanez a vérmérséklet föloldódhatott

⁴ Németh László *Kisebbségben* című munkájának Petőfire vonatkozó részleteit legjobban Németh László egyéb, Petőfiről szóló írásai cáfolják: a szó „mély” értelmében az magyar, ami a magyarságot erkölcsi és kulturális értelemben szabadabbá, öntudatosabbá és befogadóbbá teszi, önmere-tében és önélvezetében gazdagítja, nem pedig az, ami benne bizonyíthatóan a legrégibb vagy leg-sajátabb eredetű (lásd Bibó István e tárgykörbe tartozó tanulmányait).

volna sokkal kisebb terjedelmű költészetben, aminthogy élete utolsó esztendejében csakugyan beszűkül ez a poézis, noha temperamentuma még féktelenebbül lobog. Máshol a nyitja a Petőfi nagyságának. Petőfi, a naiv, ösztönös, gyermeki s még isten tudja, milyen Petőfi, hallatlan ökonómiával, tervszerűséggel és előrelátással dolgozó fölfedező volt” – Németh László is megérdemelt volna néhány árnyalt mondatot, lábjegyzetnyi idézetet.

Költészet és valóság

Ha a fentiekben a költő életének és műveinek az egységéről beszéltem, akkor álljon itt az irodalomtörténet harmadik eleme, mely vizsgálódásának háromszögelési pontjaként ugyancsak nélkülözhetetlen: a történelmi, társadalmi, kulturális és környezeti szempontok együttese, amelyet közös néven mint *valóságot* emlegetünk. Kerényi Ferenc kitűnően ábrázolja a történelmi környezetet, amelyben Petőfi költőegyenisége kibontakozott. A költő az eseményeknek nem csupán hangulati kifejezője vagy passzív tükrözője volt, hanem a korszak fontosabb politikusaikhoz fogható szervezője és alakítója is. Meggyőző az a kép, amelyet a szerző Petőfi politikai nézeteinek eszmetörténeti háttéréről fest: a könyv lapjain világossá válik a költő döbbenetes tanulékony-sága, jól tudatosított társadalmi hovatartozása, célja és ideológiája, melynek segítségével a bortócsás-pipafüstös pusztai csárdáktól, a pajtákba szorult színész-társaságokon át, a Szent Szövetség jármát lerázó Európa szívéig és homlokáig hatolt. Lényeges, ahogy a szerző végigtekinti Petőfi bizonyítható és valószínűsíthető olvasmányait s a le nem becslhető külföldi mestereket, akiktől nemegyszer szállóigéi származnak – az ilyen-olyan világcentrumok homlokzatára kíváncsozó *világszabadság* például a sokszor lebecsülön emlegetett Béranger *Liberté du mond*-jának tükörfordítása – csakhogy a francia mester nem írt e szó köré olyan remekművet, mint az *Egy gondolat bánt engemet*. És remekül érzékelteti Kerényi az életmű táguló köreit, ahogy fokozatosan birtokba veszi Petőfi az adott világot. Ahogy a köznép valóságától és megfogalmazatlan vágyaitól felnő a világpolgár – a hazájáról, nemzetéről soha el nem felejtkező citoyen – felelős tudatáig. Horváth János módszeresebben gyűjtötte csokorba fejezetről fejezetre a költő egy-egy korszakának témaköreit, műfajait és verstípusait, Kerényi életműelemzése viszont szorosabban tapad az élet- és a korrajzhoz. Komplex vizsgálódási módszere így is lehetővé tette számára, hogy egyik-másik versnél egy pillanatra megálljon és elgyönyörködjék benne. Megállapítja, hogy a költőnek vannak meglepően „előreszaladó” versei, amelyek évekkal a forradalmi költészet élébe vágnak radikális társadalombírálatukkal – ilyen a *Ki vagyok én, nem mondom meg...*, *A világ és én*, a *Kalmáridőket élünk mostanában*, a *Felhők* számos darabja és a különösen meglepő 1844-es vers, *A királyok ellen*. Mesterien követi Kerényi az életműben újra és újra felbukkanó motívumokat, amelyek formai szempontból szemléltetik a körkörösön kifejlődő életműépítést. Ismétlésekbe nem bocsátkozott – gondolom, ezért nem tért ki a Fekete Sándor által nyomon követett motívumról, a rablánc, a kötél és a nyaktiló gyakori, már-már neurotikus (de történelmileg indokolt) kényszerképzetére. A szerző értekező prózája sem méltatlan irodalomtörténet-írásunk legjobb hagyományaihoz – stílusát nem terhelte meg a divatos idegen kifejezésekkel. Néhol mégis úgy éreztem, a gubancvetésre hajlamosító, meg-meggyűrődő, hosszú mondatok szórendi igazítása hasznára vált volna a mű olvasmányosságának. Márpedig arra nagy szükség van, hogy minél többen megismerjék a torzításoktól megszabadított Petőfit.

A monográfia visszatérő motívuma a Rousseau-tól eredő, s itthon a legfőbb Petőfi-előd, Csokonai *A tihanyi ekhóhoz* írt elégiája által elterjedt *ember és polgár* fogalompar. Kerényi többször kimutatja, hogy Petőfi miként fordította költészete javára azt a konfliktust, amelyet többé-kevésbé minden értelmiségi belülről ismer: hogyan kerül szembe a társadalmi elvek embere a saját, személyes érdekeivel. A szerelem belsőséges világába merülő szerelmes férfi – és a zajló események, amelyek hívását belülről is hallja. Az ifjú családapa felelőssége – és ugrása a harctérre űző, kaján heccelődésre. A saját lelkének írónaká vá tevő, a könyves szoba nyugalalmát igénylő írói (-műfordítói) hivatás – és a közéleti cselekvés. Nem tudnám megmondani, helyesen döntött-e, de nem dönthetett másképp. A szüntelen választási kényszer vezérmotívuma Petőfi életének.

Egyetértően olvastam Kerényi Ferenc sorait a politikai téren egyre tudatosabb, de mindig radikális állásfoglalásokra képes lírikus határozott döntéseiről. Arról, hogy Petőfi szüntelen lángolása miként vált esztétikumává, miközben tettei sokszor túlszaladtak lehetőségein, akár a szabadszállási képviselőválasztás kudarcára, akár a hadsereg körüli ténykedésére gondolok. Éles fényben látta a dolgokat, de költői képzelete túl is szaladt a realitásokon... Örültem volna annak is, ha a szerző megáll egy-egy elsietett költői megoldásnál, és megszegi az elterjedt (és néha a becsmérés végleteiben elhaló) íratlan kultikus szabályt: Petőfiről vagy jót, vagy semmit. Újabban attól is tarthatunk már, hogy a lakonikus válasz: Petőfiről inkább semmit – ennek feledésére is öröm és vigasz ez a könyv. Látnivaló, hogy az 1847 őszén pár hónapra rohamléptekkel beteljesülő élet – a „mézes hetek” ideje – ritkábban hoz remekműveket, mint a szellemharcok elmúlt másfél éve, vagy a váltólázás 1848-as év. A színvonalcsökkenést negyvenhét vége felé sem a jó versek hiánya jelzi, hanem a közhelybe fúló házasság-versek sora – ez adott alkalmat Babits túlságosan szigorú, igazságtalan ítéletéhez: Petőfi zseninek álcázott nyárspolgár, ellentétben Arannyal, a nyárspolgár álarcát viselő lángelmével. Kerényi joggal száll szembe a huszadik századi poézis és esszéírás nagy tekintélyével, Babitscal, de elismerhetjük: bizonyos Petőfi-versek akkor is alapot adtak a kiélezett ítélethez, ha az életmű végső mérlege érvényteleníti a (Babits későbbi tanulmányaiban jószerevével vissza is vont) véleményt. Enélkül is tudtuk volna: Babitshoz közelebb áll Arany, mint Petőfi. Nem elég magyarázat *Himfy* példája sem a boldogtalan és a beteljesült szerelemről, melyek fordított arányban állnak a költői teljesítménnyel. A *Szeptember végén* azért áll a Júlia-versek csúcán, mert szembenéz a szerelem mindenkori, legfőbb ellenségével: az idővel – s a gyarló emberi természettel.

Szembesítések

„Valóság” nemcsak a rigorózan vezetett naplók részletes történetfolyamát és nemcsak a reform-évtizedek meg a forradalom és a szabadságharc eseménytörténetét, politikai, társadalmi és kulturális helyzetét s alakulását kell érteni. Petőfi maga is „valóság”, összetett lélektani képződmény – az emberi természet beható tanulmányozására különösen alkalmas személyiség. A versek mindent megmutatnak róla – de még nemigen találkoztam olyan tanulmánnyal, amely a vallomásokat lélektani elemzés szűrőjén szűrte volna át. Petőfi mindmáig megfejtetlen rejtély előtttem: döntései olyan kétely nélküliek, vagy kételkedve is oly tévedhetetlenek, mint a hegyi patak folyása a kanyonokban és zuhatagokban. Igaz, a hatvanas–hetvenes évek emigrációs irodalmában született olyan mű, amely freudi alapon próbálta felvázolni Petőfi lélekrajzát (csak ismertetését olvashattam). Nem lehetett könnyű azt megírni, mert Petőfi nyílt szókimondása, mely sok barátot s még több ellensé-

get szerzett a költőnek, nem érvényesült minden területen. A szerelem testiségéről nem sokat árulnak el szemérmesen rejtőzködő, nem is eufémizmusokkal terhelt, inkább mellébeszélő versei. Nem a divatos exhibicionizmus és a mélypszichológiai vájkálás kedvéért mondom ezt. Már Ady szükségesnek látta, hogy kimondja: „Petőfi szavánál van szükség jobb szóra: / Mindent meglátóra, mindent fölérőre” (*A márciusi naphoz*), s egy másik versében is jórészt Petőfivel vitatkozott, amikor azt írta, hogy „[...] nem a szív a csók fejedelme / S nem a csók a tető s nem a csók a minden, / Mint kötelezteténk hazudni azt rimben” (*A Szezelem eposzából*). Nem hanyagolható el persze, amit Benjámin László mond Petőfiről *Halhatatlanok* című versében: „Gondoljátok csak meg: huszonhat évet élt” – de mentséget se keressünk, mert Petőfi nem szorul rá. Őt más téren volt különb, mint bárki más, hát ne keressük, mit nem ad Siva hatodik karja.

Kerényi Ferenc nem sokat tekintgetett előre-hátra az időben. Fegyelmezett élet-, kor- és életműrajzot adott, így nyitva hagyta a lehetséges kérdések özönét Petőfi hatásáról – arról, hogy műve miként élt, s él tovább is hitem szerint költészetünkben, Juhászéban, Csoóriéban vagy Utassyéban és az utánuk jövőkében. Esszéirodalmunk Petőfi-képére sem tért ki, Babitsot és Szerb Antalt kivéve. Hiányérzetem ezen a téren leküzdhetetlen, mert az esszé a teljes megértés előfutára.

Itt van például az az „apróság”, hogy magyarságtudatunk legfontosabb eleme minden bizonnyal Petőfi, s az is marad, ameddig lesz magyarság és magyar kultúra. De ehhez ma már illik hozzátenni, hogy népdalai nem a magyar folklór legmélyebb kifejeződései. Németh László a lehető legrosszabbkor tette közzé *Kisebbségben* című könyvét, s amit Petőfiről mond, az is vitatható – de valamiben nagyon igaza van, s abban Bartók, Kodály és József Attila is egyetért vele. Hogy miként, azt Csoóri Sándor fogalmazta meg *Szántottam gyöpöt* és *Egykor elindula tizenkét kőműves* című esszéiben. A tizenkilencedik század nemzetébresztő, nagy költői nem hallották meg a népköltészet igazi zenéjét. Ezt most saját észrevételemmel szemléltetném. A *Távolból* című, gyönyörű Petőfi-verset olyan dallammal énekeljük, amelyről már diákoromban, pontosabban az érettségi bankettünk danászó éjszakáján megéreztem: ez nem magyar dallam, ezt nem lehet az Illyés Gyula által megírt módon énekelni, fejbillegetve, fölemelt mutatóujjal ütemezve. Ezt csak németesen, derékből ringatózva, harmonikaszóval tudjuk elképzelni:

*Kis lak áll a nagy Duna mentében;
Oh mi drága e lakocská nékem!
Könnyben úszik két szemem pillája,
Valahányszor emlékszem rája.*

Arról persze le kell szokni végre, hogy mindentől elhúzzuk a szánkat, ami német. Az ezerkilencszázharmincas–negyvenes években ez helyénvaló volt, de az is biztos, hogy Bach, Beethoven vagy Mozart és a többi német muzikus nélkül egyszerűen nem létezhetünk. És ha elismerjük, hogy Petőfi verszenéjének kevés köze van a magyar népköltészethez, azzal nem csökkentjük, csak árnyaljuk népszemléletének pótolhatatlan értékét: azt, hogy életműve a magyar nép valóságának, álmainak, állandó és változó voltának és nem utolsó sorban bírálatának egyik leggazdagabb és legszilárdabb tárháza.

Alföldy Jenő